

ACC. N:R M. 15085: 1-21.

Landskap: Småland ..... Upptecknare: G. A. Hartman, Emmaboda
Härad: S. Möre ..... Berättare: " " " "
Socken: Visseljärda ..... Berättarens yrke: folkskollärare
Uppteckningsår: 1960 ..... Född år 1888 i Visseljärda

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Kyrtan och hävva. s. 1-21.
(vid. 21 teckn.)

LUF 115

4/11-60

Nyssa och Barvor (L. U. F. 115).FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Luf 115

1.

Som svar på ovan rubricerade frågelista annars
 jag huvudsakligen beskriva hur hemsöjden bedrevs
 av min mor och mina tre äldre systrar samt anställda
 tjänsteflickor. Mor var född 1855 och hette
 Bohtilda Gustafsson, född Nicolausson, och var född
 ett av de två systerbarn i Mörtsmåla, då - 1855 - till-
 hörande Trings församling, Medelsta härad, Blekinge.
 Sörknen hette Tringsbroda, numera sedan länge med
 egen hystkoherde. Far och mor gifte sig 1871 - mor
 var inte fyllda 16 år - och far var 30 år äldre.
 Mor blev moderlös, när hon var 6 år, och morfar
 hade sedan en halvgammal kvinna som flicka. Hon
 var duktig i all slags hemsöjda och lärde mor allt
 sedan, som behövde läras av en flicka då för tiden,
 inte minst då det gällde att spinna och väva, utrens
 och linets fölvaslagande och behandling, före
 1.

kunnat till fördiga saker. Jag tror att hon var
 mycket skicklig i dylika sysslor, fast hon inte
 hade tillfälle att utöva dem så mycket, när den
 stora barnskaran kom — 12 st. mellan 18²³
 och 1901. År 1907 blev hon änka, och till 1918
 stod hon själv för gårdens skötsel. Då herre sotk
 på undantaget tog hon åter fram spinning och
 vävstol och spann både ull och lise samt stika-
 de och vävde både till sig själv och barnen. Jag
 köpte efter hennes död 1931 en av hennes dragkis-
 lar — SSS 1852 — fylld med liggarn, som mo-
 stilverkat under aren efter 1918, både liggarn, noyye-
 gam (av blått) samt skärfälligarn. Och av detta
 låg vi sen väva både dukar, lakan och handdukar,
 vilka fortfarande är i bruk i mitt och min hest-
 rus hem här i Emmaboda. Om min mors aktiva
 tid som husmor och hemslöjderka, vilka reds köp
 o. s. v. hon använde skall berättas i fortsättningen.

2.

Om vi då fört håller oss till farullen, så gick det åt en väldigt mängd sådan bara för att tillverka stumpro och vantar utav till alla hus-hallsmedlemmarna. Men så hade vi också många far - omkring sekelskiftet i bland upptill 30-40 st. med lammen maktade. Och de klippes två gånger om året.

Da uilen kommit in och lagrats på vinden, måste den före användningen tvättas, ifall den var mycket smutsig. Var föra gående i hagen, blev uilen ej vidare smutsig, men skulle de gå på en åker- eller mosssträda blev djuren inpydda med damm från jorden. Likaså om vintan i kassarna, om man inte skivade dagligen.

Den något reutvättade uilen skrubades i en stor kardbänk, därefter gick den till kardning på vanligt sätt med ett par handkardor. Därefter sprängs på spinnrock de i fyra ordning lagda strängarna.

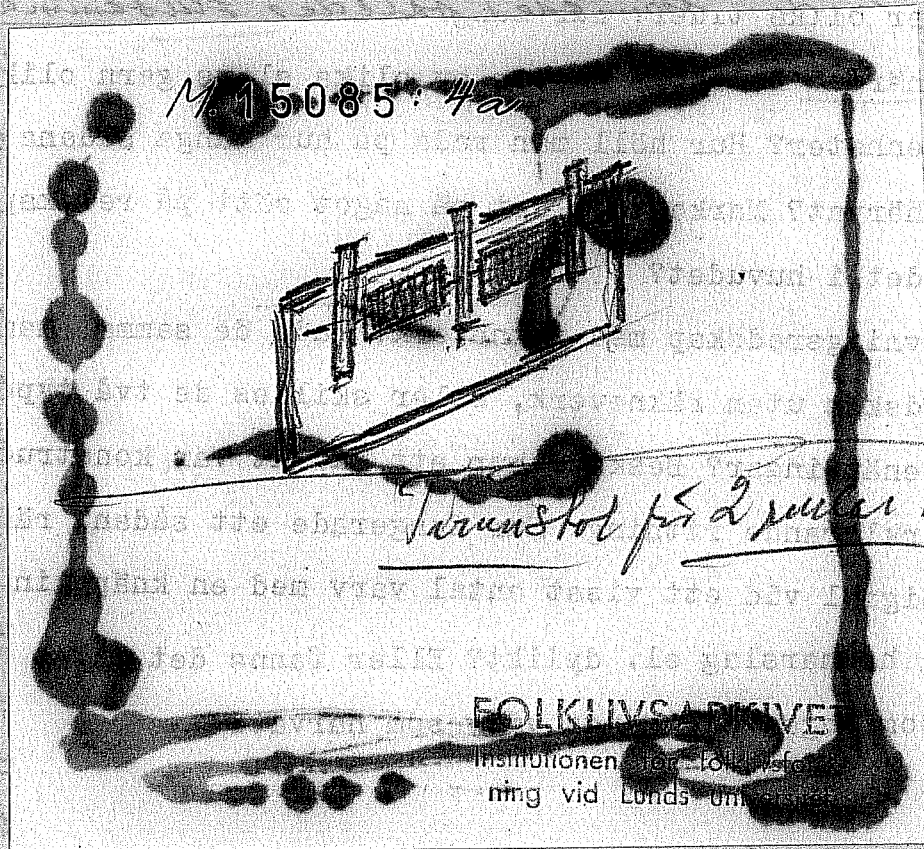
3.

Nästa moment var att, när två rullar spun-
 nits fulla, sätta in dessa i en kornstol på
 en grovre stältrad, som de roterade omkring.
 Två enkla trådar formades således tillsammans
 för att få ett S.W. stumpgarn. De enkla ull-
 trådarna kunde spinnas tunnare eller grovre, och
 eftersom man ville ha finare eller robustare sticl-
 saker.

Då så två rullar kornstumpgarn erhål-
 lits av de två rullarna enkelt ullgarn, fogade
 fram häveln, i stort sett lika teckning nr 5.
 Nu sattes en rulle i kornstolan (se min enkla
 teckning), garnänden knöts fast i en av hä-
 velns garnhållare, och så tråvades först en rulle.
 Den andra fulla rullen sattes in och dess garn-
 ände vidknöts slutänden på första rullen, var-
 på också garnet på rullen nr 2 kom att ligga
 på häveln. Utan dessa båda rullar fick man
 1/2.

M. 15085: 4a

Landskap: Småland Berättare: G. A. Carlsson
Härad: S. Måre Berättarens yrke: Trosskorlänare
Socken: Vissefjärda Berättarens adress: Emmalöda
Uppteckningsår: 1960 Född år: 1888; Vissefjärda
Upptecknare: Berättaren

Ifyll ovanstående uppgifter! Skriv uppteckningen endast på den linjerade sidan

med ett garn. Sista änden på anden rullar bandet om hela brädantilet, och man var inte alls nöga med att göra några *paesmor* ("paesmor"). För att få av garnet (hårvan) från hårvola, var det en led på en av armarna (se en av mina teckningar!)

Garnet - hårvan - svaddes samman till ett "veed", som lades undan för vidare behandling. Skulle man använda garnet genast, kunde man böjra över hårvolningen och böja göra nystan direkt, d. v. s. sätta rullen med det förinnade garnet på tvinnstolen och så nysta. Man fick då t. ex. ett nystan av varje kulle. I annat fall, om man hade först gjort en hårva, blev det att sätta den på en nystvindla, vilken kunde vara av olika utseende, samtliga tillverkade av trä. Eller också höll en person garnet på de utstreckta armarna, vilket också gick bra, men även kunde ett par stolar ställas med ryggsidorna mot varandra, över vilka garnhårva²

trädde, varpå stickningen erhöles genom att mata
stolarna ifrån varandra.

Tråde i fråga om rytle och lino em kallade i
hemstojden i mitt hem - samtidigt också i
öriga huskäll i orten - att man inte gjorde
s. k. frasmor inom garnkärvarna utan endast
en enkel kant vid kärvarns slutande. Då man
spunnit och kärvat ullgarnet, kunde man ge det
en tvättning i mildt, gjunt såpvatten, för att gar-
net skulle bli renare och tvevtigare att handskas
med under stickningen. Sen var det att verk-
ställa nystandet. Garnet sattes på nystvindan,
och i regel gjordes ett nystan av vort garn. Som
början på nystandet vindade man på garn omkring
tranden ett par höj varv, kringde av kärvan och
vek den och böjde sen den egentliga nystningen.
Under nystandet vred man nystandet så att dess
form skulle bli något så när klotrund. Ett goda
6.

ett nystan fast och formfulländat krävde omsorg
och vana, de första försöken blev lösa, avlägsna nys-
tan vissetligen användbara men föga värda. Som
fort nämnts behöfdes ej nystvinda, men andra
satt kunde användas.

Nystan av linnal alligarn till stickning kunde
ibland göras mindre, så att det blev för av ett garn
om en rulle på spinnrocken. Ofta sköttes stickning
av skumpor ö' väntar av äldre kvinnor, medan de
vandrade omkring på vägarna. Nystanet hade hore
då i göttelsacken, och då gick det naturligtvis
vara lagan, så det gick ner samt hade utrymme
att rotera där, allteftersom stickningen fortgick.
Släckade man hemma, sittande i en stol, med nys-
tanet på golvet infäll se, kunde det få vara hur
stort som helst.

Jag såg också finsprunnet linnarn av figor, 2-
linnial, nystas från spinnrockensullarna, som satt
7.

i tvinnstolen. Detta garn använde man ofärgat
till att sy med, f. el. sy i knäppar, sy fast bötes
med o. s. v., allt gällande arbets- och vardagskläder.
Sådant garn förekom även färgat svart, och använd-
das vid somrad i svart eller blått tyg till finare
kläder.

Man kunde det hända att man ville ha strumpgas-
net färgat svart. Innan nysträngen gjordes, utfördes
denna färgning hemma med en lösning av besilja
och "köparrötter". Eller färgades de färdigstreckade
plaggen i samma safts färgbad, det sistnämnda
sättet vanligast, då det var mera "blunt" att sticka
svart garn, särskilt då av gamla personer.

För sämre och vi hemma hade för både tvätt
och -svarta. De kunde man sticka den svarta ull
för sej och behövde inte färga plaggen efteråt. Om
man kardade i kopp svart och vitt ull, och ett mäss si-
ledes gråa vantar, strumpor o. s. v. Den "svarta" ull
8.

var emellertid inte "svart som sot" utan i stället
mer oårlig i mycket brunt. I stället för om-
nämnda färgmedel fyllde man senare s. k. påsafärg,
och då gick det att se flera färger, för det fanns
alla sorters huvudfärger samt nyanser. Ville man
inte korta på och köpa färgmedel, kunde man
i stället använda välfärgning i mossor, lavar,
bark m. m. Välfärgningen har ju på senare åren
fått ny användning men hemslöjden, främst genom
hemslöjdsföreningarnas ingripande.

När man spann ull för vävning av kostym- och
klännings tyger, tvinnade man inte detta garn, som
skulle bli till mistar - "öv" - i väven, då väpen
av tygen utgjordes av linsgarn eller också bomulls-
dito. Linsgarnet tvinnades till garn, som tvistades och
ofta också blektes med klockkalk. Man tvadde då
också garnen på en "klam" av trä (sådan som användes
till tvädte i lagården) och sänkte dem i baljan med

Ständig omväxling. Denna blekvinge skeddde förvisshet,
så att man inte höll på för länge, då garnet blev
skört.

Vid väring av dukar, lokar och handdukar
brukade man i slutet av 1800-talet allt mer an-
vända sig av bomullsgarn som varp och linsegarn
som mistes, alltså halvlinne. Man köpte orot, o-
brunad bomullsgarn för varpen, och för att göra det
starkt under väring, dogrades garnhävorna
i kinnvatten för "börning" och varpsning. (Se om =
bild 7 i frågelistan).

På de vid användning av linsgarn och bomulls-
garn som varp hade man erfarenheten att gå ef-
ter, så man visste, att så eller så många skälspund
av en viss sorts garn gav ett visst antal alnor
väv av en viss avsedd bredd. Innan varpsningen
"bommedes" garnet; man placerade garnhävorna på
hävveln och på var och en av de för bommarna ställ
10.

det vara ett visst antal garn av beständ vilket och
beständ var (gällde bomullsgarnet.) För att visa, att
man esköt tillräckligt många garnkärvar på var bom,
ritade man ett streck med kol på bommen för varje
garn. Så gjorde också väverskan för att kontrollera
antalet sluss, hon avverkade per dag. Mors bom-
mar och vävstolen var i bruk överallt med rit-
sar av kol. Mellan varje vävning resp. bomning,
fruktades "måkenotkaperna" bort, och så började de
nya noteringarna nästa bomnings- och väveriord.

Det är att märka, att linsgarnet som sytråd, resp.
varp till vävning, vilket användes av hemmen under
store delen av 1800-talet och dessförinnan, utbyttes
i slutet av förra seklet och början av detta av bom-
ullen, vilket åtskilligt förändrade vävningssprocedur.
I stället för att ha s. k. linsgarn av lin som varp
vid vävning av linsmassor, togits 6-trådigt
bomullsgarn, s. k. "silvargarn", Solvgarn (använt till
11.

solo knyting), och lögarnet blev arfat som varp-
vara för all sorts vävning samt blev använt sedan blot
som inslag i linnevävar.

Naturligtvis värde man ylletyg med ullgarn som
både varp och inslag, liksom hettinne, för en hund-
ra år sen, men då blev arbetet mer betungande och
det gick långsamt att tillverka tyget. Husmodern
blev därför glad när bomullen kom som keltillgarnet,
ty härigenom blev det bättre fart på tygfremställningen.

Man värde allt tyg, som behövdes i hemmet, undan-
tagandes möjligen på brud- och brudgammekläderna.
Då köptes kläder till den manliga kontraktanten, sidor-
eller finare ylletyg till "färtepiän". Om man hade råd,
förstås! I motsatt fall fick man nöja sig med den
hemvävda vadmalen, resp. klänningstyget, väd hem-
ma men färgat, stansat och pressat i socknens
färgeri. En färgan fanns i vår socken, även i Vis-
sebjärda, och vår hade sin anläggning i Torsåkers by.
12.

Byggnaden - bostaden - står omringad av be-
träd, men färgeriets är borta sedan ett 50-tal år.
En dylik anläggning måste ha obegränsad tillgång på
vatten, en sjö eller å, och Emmabo färgare hade sla-
git sig ner vid Lyckabyön, där den bildar en liten
göl. Läget var idealiskt också därför, att det var vid
stora landsvägen Kälshöva - Välje, nu benämnd
nr 83. Här i norra sockendelen låg också ett gäst-
giveri - det andra i socknen var beläget i byn
Björnabygden vid landsvägen till Kälmar. Det se-
nare var egentligen endast skjutsstation, medan
det förra var av högre klass med bl. a. utskänknings-
rättigheter.

Älskä: färgaren i Emmabo utförde arbetena i
sina lokaler där, men varje söndag for han till kyr-
kan i Väsebjärda, där han hade möttagnings- och
söndagsberedning och färgning samt avlånade färdiga
arbeten. Jag minns, hur mor gjorde i ordning sina
13.

tyggarbetar, som hon skulle få med till färgaren,
som hodo sin mottagning i O²ra kyrkoställarna.
Tyget var väl rullat, och sist syddes med linnesträd
tygets skitande fast, varefter påsyddes en pappers-
etikett med ägarens namn och hemvist.

Mor hade med sig från ditt hem i Mörkhamälå
en hel massa redskap, som användes vid hemslöjd
- kettilslöjd - bl. a. vevstol, spin- och "spilt" rökare,
(spiltstov = spiltstov), bonnar med stativ, mystvind,
linn stol, solvstol, härväl, härdor, "skubb" (kard-
stol), verpa, lin- och blånöttor, brätor, skåpsträ
och sträckstolar. Det är väl sortenat lager, alla redskap
av trä och de alla flusta gjorda av morfar, som var
en mycket handig man när det gällde träarbeten,
även kistor i enkla möbler. Då det var stor familj
mor hade att betä, så var ovannämnda verktyg och
redskap i ständigt användning, särskilt under vint-
arna, då funktioner hade ledigt från utearbete.

När det gällde redskapen, såsom hävel och
 mystvinda så skulle deras omkrets stå i sådant för-
 hållande till varandra, att garnkarvan passade till
 vindan. Men jag har aldrig hört ombåda, att man
 riknat trådar vid hävelgång eller vid bomning. Man
 utgjick i stället, som redan nämnts, från spinsrock-
 nulle: ett garn eller tråva kunde utgåra innehåll
 från en eller två fyllda sådana kullar. Därmed
 riknade man trådar vid varpningen i fjög och i
 "bunn", detta för att rikna ut värbredden, när man
 bestämde sig för en viss värstred. Och tillvare med
 varvrättnare är något för oss i denna trakt all-
 delis okänt. Beträffande i frågelistan avbildade
 redskap är det endast nr 5 (hävel) samt nr 7
 (bom) såsom likt öm, vi använda i mitt hem, fast
 våra båda ett underrede med litet avvikande utse-
 ende. För ex. bommens understa del var som en låg-
 sträckt päll med fyra ben.

Nr 1-4 bland leekinnöarna var primitiva redskap, som aldrig förekom i mitt hem. Möjligen fanns de i loyp- och bälstugor, men jag såg aldrig sådana där, fast jag många gånger var på besök i sådana. Jag tror, att man använde sig av rättet att göra hävorn på det ursprungligaste sättet: över armbåge och i fumm-greppet. Så brukas ju ännu i dag, när man skall häva upp tvättstrecket efter det att brukat det. Och likaså kunde man hävka upp otkommen, sedan man okat av dragdjuren.

I bondehemmen var det nödvändigt med många och fullt funktionsdugliga redskap, då man där både spann och vävde i mycket större skala än i bondbråstugornas form. Hos de sistnämnda var det väl i regel endast spinning av ullgarn, som det sedan tillverkades otunn, var och vävdes utav. En spinning, ett par kardor samt någon slags tvinnstol var här de redskap, som oundgängligen fördrades. Man kunde

undvara både härväl och nystvinde, då man kunde göra det färdiga stickgarnet direkt till nystan genom att nysta direkt från spinnröcksrullen. Det fanns en och annan torparmoss, som linspunn åt bonden på gården — både ull och lin — och i dylika fall var det nödvändigt att ha en härväl för att kunna göra riktigt garn härvor, eftersom i många fall spinnarlönen berättades per garn (håva). Eller i vissa fall per linlock eller per skålpund, olik för låg-garn, blånor och skåtkfall. Gangrovliden spelade en viktig roll i fråga om spinnarlönen: Lågsina spanna finast, därnäst blånor och allra grövst skåtkfallat. Ju finare tråd, desto längre tid åtgick för att fylla en spinnrulle.

Jag har nämnt i det föregående, att min morfar tillverkade mors många klädkap, som hon fick med sig, när hon gifte sig och flyttade till nya hemmet i Färla sjö. Men man hörar också ontales, att fästmän brukade

göra skakketim, skaffa till skåsa, råpor o. s. v. och förstå den tillkommande bruden och sin lön sedan medtog till det nya hemmet. Men om inte fästman eller flickans far kunde göra sådana grejer, var det lätt att skaffa sådana från en bysnickare. Kunde man undvika att köpa, var det det bästa. Ty man kunde ont om pengar. Och hade man gott om, var man kanske ändå snålare. Tuga, eller undret i nöd-fall, utgjög en parollan i de här kasiga prakterna.

En bom såg ut alldeles som fig. 7 i frågelistan. Den bestod av stäva, atel med vev samt vindan, i vilken den lösa ateln passade. Ateln var fyrkantig men smalast i botten änden från veven räknat. Till bomstativ + atel hade man ett antal lösa bomvindor. Då man skulle bli all väva "bom-mades" garnkvarna, d. v. s. de placeras på en mystvindla och man vesade på bomvindan så mycket garn = så många kvarn som behövs för vävens

18.

längd, resp. bredd. Garnet bomrades på 2 eller 4 bomrindar. Så togs dessa senare från alden, sattes lodrätt opp och när fridändarna löddes opp i en märke i faket, samledes i ena handen och vevades på varpan, som stod lodrätt på golvet och snurrade runt mot en fastgjord kloss i faket (avsedd att permanent sitta kvar där) samt en lös kloss på golvet. I bägge klossarna fanns hål passande för varpens aldar.

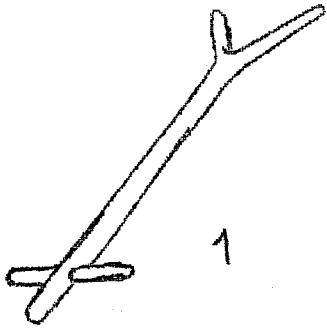
Mer säkert hade man inte här i orka påkrover vid härlarna, i häller delade man in garnhävarna med band eller grovre frid i ett stort antal passmor. Dessa gånge såväl ull- som linsgar. Däremot var de fabrikspunnna hävarna indelade, såväl garn av ull som av lin och bomull. Och i affären kan man således köpa en eller flera passmor av ett stort garn av dessa olika slag, varför indelningen i passmor säkertligen gjorts för att vid dröningen av 19.

harvar med ett kunnat göra detta utan att öreda
hela.

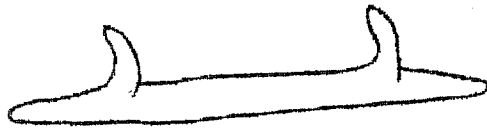
Till sitt mål jag en för ordstav, som har handla
som utgångspunkt. Om man utlittat en det riktigt
bra, medan en annan person litta för så sa man
med hämsyftning säga: "Så ska en karol dras!"
Och ett annat stod eller utrop är detta: "Å karve-
lens kyrka och Skamrapellens köpp!"

De i denna uppteckning beskrivna redskapen, sär-
skilt spinnrockar, är mycket efterfrågade och betingas
höga priser på auktionerna. En och annan husmor
köper dem för att i praktiken bruka dem, åter and-
ra — kanske de flesta — för att stå på parad i
vardagsrum. Särskilt värdefulla anser man dessa
gamla minnen vara, om de härstamma från barndoms-
tiden, och att mor eller mormor brukat dem vid tillverk-
ning av de textilsaker som användes av familjen i
särskilt helg som socker. —

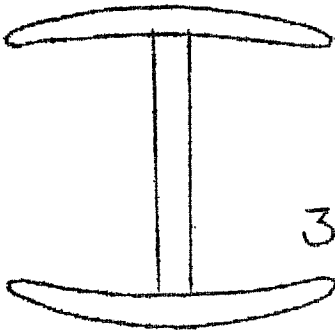
20.

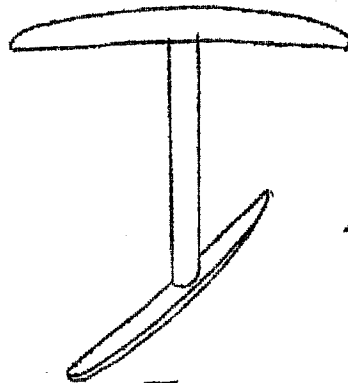
1

2

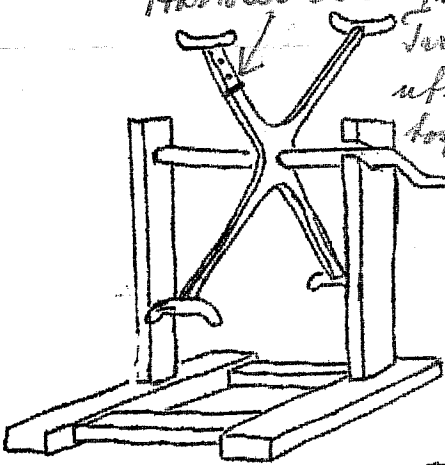

3

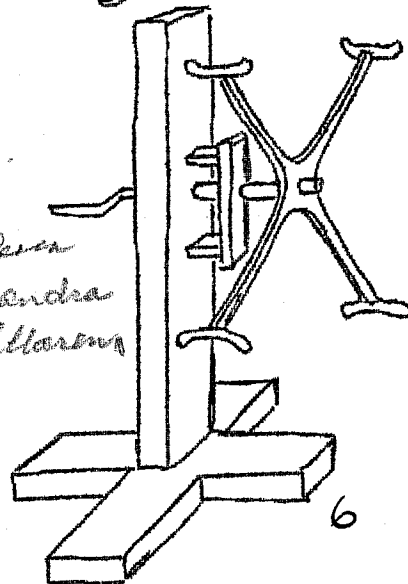

4

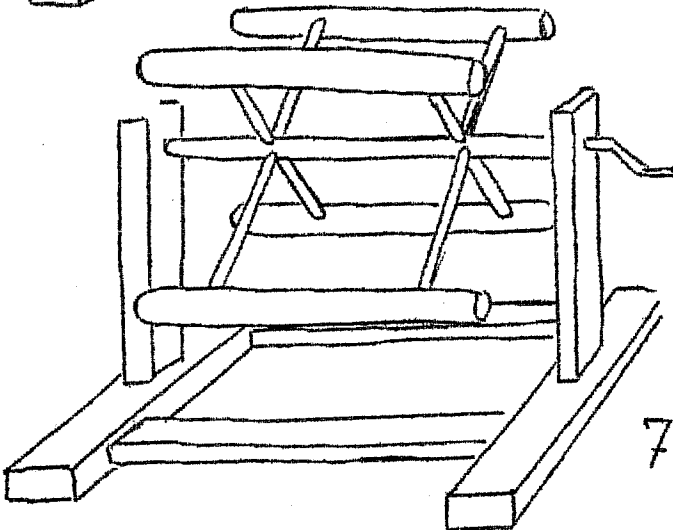
Här var en led, när hvaran togs av.
 Två träpinor är
 utmärkta. En av dem
 togs av, mot den andra
 ledade de garnhållarna

5

6

7